

16. Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя від 14.05.1981 р. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/08.pdf>

17. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22.12.2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 15. Ст. 128.

18. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

19. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

20. Рішення XI З'їзду Суддів України від 22.02.2013 р. «Про затвердження Кодексу суддівської етики». *Вісник Верховного суду України*. 2013. № 3. Ст. 27.

УДК 340.132

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019-9.07>

ОЗНАКИ ПРАВОТВОРЧОСТІ ВЕРХОВНОГО СУДУ ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК САМОСТІЙНИХ ЮРИДИЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Кравчук Катерина Геннадіївна,
аспірантка юридичного факультету
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна)

Важливою складовою частиною дослідження теоретико-правових та практичних аспектів співвідношення правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України є їх категоріальний вимір, що заснований на екстракції властивостей досліджуваного явища та особливостях його прояву в діяльності зазначених суб'єктів. Оскільки в юридичній науці сьогодні представлені поодинокі погляди вчених, що стосуються поняття правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України, саме категоріальний вимір досліджуваних явищ потенційно спроможний охарактеризувати їхні властивості, здійснити їх порівняння та обґрунтувати положення, котрі стосуватимуться їх співвідношення.

У роботі здійснено аналіз поглядів учених, які стосуються ознак та визначень понять «правотворчість Верховного Суду» і «правотворчість Конституційного Суду України». Автором з'ясовано стан доктринальної розробки правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України як самостійних юридичних категорій. Виокремлено спільні, схожі, відмінні та протилежні ознаки правотворчості Верховного Суду та правотворчості Конституційного Суду України, надано їх характеристику. Обґрунтовано самостійність понять «правотворчість Верховного Суду» та «правотворчість Конституційного Суду України» в системі понятійно-категоріального апарату юридичної науки.

Підсумовано, що з метою уточнення визначень таких понять, як «правотворчість Верховного Суду» та «правотворчість Конституційного Суду України», в основу такого уточнення варто покласти виокремлені спільні, схожі, відмінні та протилежні ознаки. Це дозволить відобразити їх: а) тотожність як правовий феномен; б) подібність як особливі різновиди практичної діяльності у сфері права; в) автентичність як явища, наділені виключними ознаками, що притаманні правотворчості Верховного Суду та відсутні в правотворчості Конституційного Суду України, і навпаки; г) про-

тилежність, як таких, що характеризують сторони, властивості, тенденції, процеси в досліджуваних явищах, котрі взаємозумовлюють і взаємовиключають один одного.

Ключові слова: правоутворення, правотворчість, правотворча діяльність, правотворчість Верховного Суду, правотворчість Конституційного Суду України.

LAWMAKING CHARACTERISTICS OF THE SUPREME COURT AND THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE AS SEPARATE LEGAL CATEGORIES

Kravchuk Kateryna Hennadiivna,

Law graduate student

(Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine)

An important component of the study of the theoretical, legal and practical aspects of the correlation between the law-making process of the Supreme Court and the Constitutional Court of Ukraine is their categorical dimension, which is based on the extraction of the properties of the investigated phenomenon and the peculiarities of its manifestation in the activities of the said subjects. Since in the legal science today are presented the individual views of scientists concerning the notion of law-making of the Supreme Court and the Constitutional Court of Ukraine, the categorical measurement of the phenomena under study is potentially capable of characterizing their properties, comparing them and substantiating the positions that relate to their correlation.

The paper analyzes the views of scientists concerning the features and definitions of the concepts of "lawmaking of the Supreme Court" and "law-making of the Constitutional Court of Ukraine". The author finds out the state of doctrinal development of the law-making of the Supreme Court and the Constitutional Court of Ukraine as separate legal categories. The common, similar, distinctive and opposite features of the lawmaking of the Supreme Court and the law-making process of the Constitutional Court of Ukraine are singled out, their characteristics are given. The independence of the concepts of "law-making of the Supreme Court" and "law-making of the Constitutional Court of Ukraine" in the system of the conceptual-categorical apparatus of legal science is substantiated.

It is concluded that in order to clarify the definitions of such concepts as "lawmaking of the Supreme Court" and "lawmaking of the Constitutional Court of Ukraine", the basis for such clarification is to put isolated isolated, similar, distinctive and opposite signs. This will reflect them: a) identity, as a legal phenomenon; b) similarity as special types of practical activity in the field of law; c) authenticity as a phenomenon endowed with exceptional features inherent in the law-making of the Supreme Court and lacking in the lawmaking of the Constitutional Court of Ukraine and vice versa; d) the opposite, as characterizing the parties, properties, tendencies, processes in the investigated phenomena, which are mutually interconnected and mutually mutually exclusive.

Key words: law-formation, law-making, law-making activity, law-making of the Supreme Court, law-making of the Constitutional Court of Ukraine.

Важливою складовою частиною дослідження теоретико-правових та практичних аспектів співвідношення правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України є їх категоріальний вимір, що заснований на екстракції властивостей досліджуваного явища та особливостях його прояву в діяльності зазначених суб'єктів. Саме категоріальний вимір досліджуваних явищ потенційно спроможний охарактеризувати їхні властивості, здійснити їх порівняння та обґрунтувати положення, котрі стосуватимуться їх співвідношення.

Враховуючи наукову доцільність вивчення співвідношення правотворчості Верховного Суду та правотворчості Конституційного Суду України крізь призму їх категоріального виміру, вважаємо за доцільне в цій роботі: по-перше, виокремити спільні, схожі, відмінні та протилежні ознаки правотворчості Верховного Суду та правотворчості Конституційного Суду України, надати їх характеристику; по-друге, обґрунтувати самостійність понять «правотворчість Верховного Суду» та «правотворчість Конституційного Суду України» в системі понятійно-категоріального апарату юридичної науки.

В юридичній науці сьогодні представлені поодинокі погляди вчених, що стосуються поняття правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України. Попередньо проведений аналіз поглядів вчених, які безпосередньо або опосередковано досліджують понятійні особливості судової правотворчості, правотворчості Верховного Суду і Конституційного Суду України (Ж.О. Дзейко, Б.В. Малишев, Н.М. Оніщенко, О.В. Петришин, О.Ф. Скакун, В.М. Сирих, С.В. Шевчук), дозволяє підсумувати, що більшість із них мають розпорошений характер, не завжди націлені на удосконалення понятійно-категоріального апарату юридичної науки в частині уніфікації визначення зазначеного поняття, його відмежування від інших споріднених понять юридичної науки, визначення особливостей співвідношення між ними. На нашу думку, категоріальний аналіз правотворчості вказаних суб'єктів крізь призму їх співвідношення потребує насамперед установлення і характеристики їхніх ознак, які мають бути структуровані в межах: спільних ознак, які засновані на характеристиках правотворчості як правового феномена; схожих ознак, які відображають подібність правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України як діяльності у сфері права; відмінних ознак, змістом яких є коло особливостей правотворчості Верховного Суду та правотворчості Конституційного Суду України, порівняльна характеристика яких доводить, що ознаки, притаманні правотворчості Верховного Суду, відсутні в правотворчості Конституційного Суду України, та навпаки; протилежних ознак, що характеризують правотворчість Верховного Суду та правотворчість Конституційного Суду України як таких, що відображають сторони, властивості, тенденції, процеси в досліджуваних явищах, які взаємозумовлюють і взаємовиключають один одного.

Зупинимось на цьому більш детально. Спільні ознаки правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України є такими, що спроможні підтвердити тотожність між ними. Насамперед слід наголосити на правовому характері правотворчості Верховного Суду і правотворчості Конституційного Суду України. Правовий характер аналізованих нами понять визначає їх приналежність до системи явищ правової реальності, їх наділеність правовими властивостями та можливість їх відмежування від інших правових явищ, визначення співвідношення між ними. Правовий характер правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України в юридичній літературі не викликає заперечень. Переважна більшість учених взагалі характеризує правотворчість як правове явище [1, с. 64–65; 2, с. 54; 3, с. 338], відповідно і її різновиди (правотворчість Верховного Суду та правотворчість Конституційного Суду України) є такими, що належать до системи правових явищ. Вважаємо, що правовий характер правотворчості Верховного Суду та правотворчості Конституційного Суду України як їх спільна ознака, виявляється у: 1) правовому статусі Верховного Суду та Конституційного Суду України, які мають право приймати загальнообов'язкові рішення, котрі в подальшому набувають характер джерела права та становлять елемент правової системи України. Правовий статус вказаних суб'єктів визначає особливості їхніх повноважень, які включають у себе елементи правотворчої діяльності; 2) правовому забезпеченні діяльності Верховного Суду та Конституційного Суду України, що має

ознаки правотворчого, оскільки здійснюється процесуально, детермінується відповідною ініціативою щодо створення актів загальнообов'язкового характеру, націлений на досягнення правового результату у вигляді нової, зміненої або скасованої норми права. Правовий характер правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України варто віднести до системи спільних ознак, оскільки він відображає їх: 1) спільну природу, яка походить від об'єктивної потреби здійснення впливу на правову сферу життєдіяльності суспільства; 2) сутність, яка полягає в їхній діяльності виключно в межах правового поля; 3) правові наслідки, які виявляються у змінах у правовій сфері життєдіяльності суспільства.

Ще однією спільною ознакою правотворчості Верховного Суду та правотворчості Конституційного Суду України слід назвати професійність. В юридичній літературі професійність визначається як участь у правотворчості суб'єктів, що мають відповідний освітній рівень, досвід роботи, професійну підготовку тощо [7, с. 46]. Вважаємо, що спільним у правотворчості Верховного Суду і Конституційного Суду України є те, що вона здійснюється лише тими суб'єктами, які відповідають встановленим освітнім, кваліфікаційним і професійним вимогам, наділені високими професійними та моральними якостями. Відповідно до положень Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [8] професійність закріплюється як вимога до правничої допомоги при реалізації права на справедливий суд (ст. 10); вимога до особи, яку може бути обрано суддею (ч. 6 ст. 18; п.5, 6 ч. 1 ст. 28; ч. 1 ст. 69); показник відповідності судді займаній посаді (п. 2, 3 ч. 1 ст. 33; п. 3 ч. 1 ст. 38); характеристика ділових якостей судді, рівень яких може бути підвищено (п. 8 ч. 1 ст. 29; ч. 3, 5 ст. 56); умова здійснення суддями правосуддя (ч. 1 ст. 52); обов'язок судді розвивати професійні навички (уміння) (п. 8 ч. 7 ст. 56); об'єкт перевірки під час складання іспитів (ст. 78) тощо. Професійність є притаманною і для діяльності Конституційного Суду України, в тому числі й у сфері правотворчості. Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» професійність регламентується як: вимога до судді Конституційного Суду України (ст. 11), що включає в себе стаж професійної діяльності у сфері права; стандарти професійної етики судді Конституційного Суду тощо [9].

Ще однією групою ознак правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України слід назвати схожі ознаки, які відображають подібність досліджуваних явищ. До таких ознак належить процесуальність правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України. В юридичній літературі процесуальність правотворчості визначається як система схем, шаблонів та правил, що визначають хронологію здійснення правотворчої діяльності [10, с. 80–107]; послідовне процедурне здійснення уповноваженими суб'єктами дій щодо формування правотворчої волі та її втілення у відповідному джерелі права [11, с. 100] тощо. З огляду на те, що правотворчість є офіційною діяльністю уповноважених суб'єктів, її процесуальність відіграє принципову роль у формуванні правових норм. Процесуальність правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України, на нашу думку, виявляється в такому: по-перше, процесуальність покликана надати правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України ознак суворої послідовності здійснення та формальності, що певним чином мінімізує можливість виникнення хибних уявлень у суб'єктів правотворчості про стан правового регулювання та рівень упорядкованості суспільних відносин; по-друге, процесуальність правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України має системоутворююче значення, а саме надає змогу гарантувати певну послідовність та системність у роботі зазначених суб'єктів.

Як схожу ознаку правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України варто виокремити їх результативність. Якщо виходити виключно з формально-ю-

ридричної точки зору про те, що результатом правотворчості має бути відповідний акт-документ, яким закріплюються, змінюються або скасовуються норми права, то можливо відзначити, що результативність правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України відноситься до системи їхніх схожих ознак, оскільки вказана ознака, з одного боку, засвідчує їх спільність як різновидів юридичної практичної діяльності, що пов'язана з досягненням юридично значимого результату, водночас, із другого боку, не може вважатися спільною ознакою, а відноситься до схожих ознак, оскільки форма закріплення, статус, юридична сила, місце в системі джерел права є схожими, але не тотожними.

Так само до схожих ознак правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України варто віднести таку їхню ознаку, як реалізованість у межах правотворчої діяльності. Правотворчість за своєю сутністю є такою, що реалізується виключно в межах юридичної діяльності, що є спільним як для правотворчості Верховного Суду, так і для правотворчості Конституційного Суду України. Юридична діяльність виступає важливим елементом механізму здійснення правотворчості вказаних суб'єктів, відображає їхню офіційність і націленість на результат.

Наступним різновидом ознак правотворчості Верховного Суду та правотворчості Конституційного Суду України є їхні відмінні ознаки, які є важливою складовою частиною аналізу порівняльно-правових особливостей зазначених різновидів правотворчості. Відмінні ознаки – це ті властивості досліджуваних явищ, які притаманні одному явищу, водночас відсутні в іншого явища, і навпаки. Відмінні ознаки доцільно розкрити крізь призму порівняння правотворчості Верховного Суду і правотворчості Конституційного Суду України. Відмінність правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України полягає в тому, що правотворчість здійснюється вказаними суб'єктами в різних сферах, що охоплюють собою визначене коло суспільних відносин, щодо яких вказаними суб'єктами можуть бути прийняті, змінені або скасовані норми права. Правотворчість Верховного Суду визначається його повноваженнями (ч. 2 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [8]). Так само і правотворчість Конституційного Суду України визначається його повноваженнями, закріпленими ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Конституційний Суд України» [9]. Аналіз їхніх повноважень дозволяє підсумувати, що сферою правотворчості Верховного Суду будуть питання, які стосуються переважно узагальнення судової практики та забезпечення однакового застосування норм права. У свою чергу сферою правотворчості Конституційного Суду України переважно є питання відповідності Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів.

Відмінність правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України також полягає в особливостях її правового забезпечення. Можливість здійснення правотворчості Верховним Судом безпосередньо законодавством України не закріплено, водночас встановлено особливий статус висновків Верховного Суду щодо застосування норм права, викладених у постановах Верховного Суду, які: є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, котрі застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права; враховуються іншими судами в разі застосування таких норм права (ч. 5 та 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів») [8].

Окремо варто акцентувати і на наявності протилежних ознак правотворчості Верховного Суду та правотворчості Конституційного Суду України, аналіз яких дозволить сформулювати цілісне уявлення про особливості співвідношення вказаних різновидів правотворчості в межах категоріального рівня наукового пізнання. Протилежні

ознаки правотворчості Верховного Суду та правотворчості Конституційного Суду України дозволяють розкрити їх крізь призму виявлення та характеристики різноманітних їхніх властивостей, котрі взаємозумовлюють і взаємовиключають одне одного. Протилежні ознаки правотворчості Верховного Суду та Конституційного Суду України варто розкрити шляхом виокремлення критеріїв протиставлення особливостей досліджуваних явищ, а саме залежно від:

1) суб'єктів здійснення. Протилежність правотворчості Верховного Суду та правотворчості Конституційного Суду України полягає насамперед у різних суб'єктах здійснення правотворчої діяльності. Верховний Суд здійснює правотворчість у межах діяльності Великої Палати Верховного Суду; Касаційного адміністративного суду; Касаційного господарського суду; Касаційного кримінального суду; Касаційного цивільного суду, а також Пленуму Верховного Суду для вирішення питань, визначених Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [8]. У свою чергу правотворчість Конституційним Судом України здійснюється в межах діяльності Великої палати Конституційного Суду України, двох сенатів та шести колегій (ч. 1 ст. 32 Закону України «Про Конституційний Суд України») [9];

2) характеру правотворчої діяльності; правотворчість Верховного Суду є похідною від правосуддя, що ним здійснюється, фактично виявляється в його висновках, які зроблені за результатами розгляду конкретних судових справ. Правотворчість Конституційного Суду України є одним з основних напрямів його діяльності, відповідає його статусу як суб'єкта, що забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України;

3) підстав здійснення, відповідно до чого правотворчість Верховним Судом здійснюється на таких підставах: а) звернення зацікавлених суб'єктів до нього як до суду касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – або як до суду першої, або апеляційної інстанції в порядку, встановленому процесуальним законом; б) із власної ініціативи за результатами аналізу судової статистики, узагальнення судової практики; зроблених висновків щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою; з метою забезпечення однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, що визначені процесуальним законом, тощо [8]. У свою чергу правотворчість Конституційним Судом України здійснюється на підставі звернення до нього, формами якого є: конституційне подання; конституційне звернення або конституційна скарга [9].

Таким чином, з метою уточнення визначень таких понять, як «правотворчість Верховного Суду» та «правотворчість Конституційного Суду України», в основу такого уточнення варто вкласти виокремлені вище спільні, схожі, відмінні та протилежні ознаки. Це дозволить відобразити їх: а) тотожність як правовий феномен; б) подібність як особливі різновиди практичної діяльності у сфері права; в) автентичність як явища, наділені виключними ознаками, що притаманні правотворчості Верховного Суду та відсутні в правотворчості Конституційного Суду України, і навпаки; г) протилежність, як таких, що характеризують сторони, властивості, тенденції, процеси у досліджуваних явищах.

Список використаних джерел:

1. Лилак Д. Судочинство і проблемами судової правотворчості. *Вісник ВСУ*. 2003. № 3. С. 63–68.
2. Мазуренко А.П. Правотворческа́я политика в Российской Федерации: проблемы теории и практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Ростов-на-Дону, 2004. 237 с.
3. Теорія держави і права. академічний курс : підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
4. Мухаев Р.Т. Теория государства и права : учебник для вузов. Москва : Изд-во «ПРИОР», 2001. 464 с.
5. Гринюк Р.Ф. Правотворчість у сучасній Україні: від пострадянської до правової держави. *Держава і право*. 2003. Вип. 21. С. 32–38.
6. Дидыч Т.О. Значение правотворчества государства в современных условиях противодействия коррупции. *Журнал российского права*. 2012. № 8. С. 69–74.
7. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навчальний посібник. Київ : Знання, 2005. 655 с.
8. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/card2#Card>
9. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16.10.1996 р. № 422/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80>
10. Лихолат І.П. Раціональне та позараціональне в праві (на матеріалах законотворчості) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2001. 176 с.
11. Мурашин О.Г. Акти прямого народовладдя у правовій системі : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2001. 435 с.

УДК 342(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019-9.08>

ВІД ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ДО ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ: ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ ПРО СУЧАСНІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ РЕЖИМИ

Куфтирєв Павло В'ячеславович,
кандидат юридичних наук,
голова Українського інституту
прямої демократії, докторант
(Інститут законодавства Верховної Ради
України, м. Київ, Україна)

У статті досліджуються основні концептуальні підходи, що були передумовою для формування правових уявлень юридичного забезпечення прямої та електронної демократії. Проаналізовані витоки формування уявлення про пряму електронну демократію як особливий політико-правовий режим, який потребує конституційно-правового врегулювання.

Також досліджуються поняття, що передували появі електронної демократії, а саме «теледемократія», «кібердемократія», «хмарна» та «рідка» демократії. Встановлено, що науково-технічний прогрес призвів до появи нових політико-правових явищ, які допоки що досконально не вивчені в юриспруденції, і не визначено їхню роль та сутність у системі правовідносин. Проте поява нових форм індивідуалізації волевиявлення